

Eric Kurlander. Hitlerova monstra.**Třetí říše a nadpřirozeno. Praha: Academia, 2021. 592 s.
ISBN 978-80-200-3123-5**

Zkoumání vzájemných vazeb mezi nacismem a okultismem bylo vděčným tématem v historiografii a religionistice v posledních několika desetiletích. První zásadní práce, která zkoumala germánské völkisch hnutí, jeho inspiraci pohanstvím a formování pangermánské nacistické politiky, byla *The Crisis of German Ideology* (1964) od George Mosse. O dvě desetiletí později se do hledáčku badatelů dostal více okultismus a esoterika a Nicolas Goodrick-Clark publikoval průlomovou práci *Okultní kořeny nacismu* (1985, česky 1998). Ta představovala milieu vídeňských okultistů a pangermánských, völkisch ideologů Guida von Lista a Lanze von Lienbenfelze přelomu 19. století a 20. století. List a Lienbenfelz měli největší podíl na formování germánského (rakousko-německého) okultismu, který syntetizovali do učení zvaného ariosofie. Ta v sobě kombinovala romantický i národovecko-lidový (völkisch) pangermánský nacionalismus, okultní učení Teosofické společnosti o spirituálně-materiální evoluci lidských ras a některé soudobé vědecké objevy. Podle ariosofie byla pak duchovně nejdokonalejší tzv. árijská rasa, která měla ovládat ostatní, nižší rasy. Goodrick-Clarke svou analýzu končí převážně ve 30. letech 20. století a do určité míry relativizuje vliv germánského okultismu na NSDAP a nacistický režim.

Po Goodrick-Clarkovi přišlo několik dalších badatelů a badatelek jako například Corina Treitelová (*A Science for the Soul*, 2004) nebo Marco Pasi (*The Modernity of Occultism*, 2010), kteří začali revizionisticky tvrdit, že germánský okultismus neobsahoval žádné implicitní, proto-nacistické prvky či že vztah mezi nacismem a okultismem byl spíše nepřátelský než podporující. Navíc, revizionisté se snažili obhájit spojení okultismu a mainstreamové vědy anebo mu přisouvali sociálně progresivní úlohu. Kurlander toto ve své knize (první vydání v Yale University Press, 2017) odmítá a snaží se ukázat nový pohled na vztahy mezi nacismem a okultismem. Na rozdíl od velké většiny studií Kurlanderova kniha pokrývá celé časové období od formování germánského okultního milieu v poslední třetině 19. století až do konce druhé světové války. Nacistický režim v obrovské míře čerpal z germánského okultismu a jeho symboliky a Kurlander správně tvrdí, že není možné porozumět nacismu bez toho, aniž bychom porozuměli právě nadpřirozeným představám, na kterých germánský okultismus stál a které nacisté adoptovali a využívali.

Hlavním cílem knihy je ukázat detailní spojení mezi nacismem a germánským okultismem, které Kurlander zkoumá analýzou představy o nadpřirozenu. Teoreticky se

hlásí ke konceptu „supranaturalistické obrazivosti“, který částečně odvozuje od Charlese Taylora a jeho sociální obrazivosti (*Modern Social Imaginaries*, 2004) – s tím rozdílem, že podle Kurlandera ono často skloňované odkouzlení světa na přelomu 19. a 20. století neznamenal úpadek náboženství, ale spíše „přesun supranaturalistického myšlení z křesťanství na okultismus, hraniční vědy a alternativní náboženství“ (s. 28). Hraniční vědy (*Grenzwissenschaften*) kombinovaly východiska ariosofie a dalších okultních učeních s rádoby vědeckými přístupy do nových výzkumných oborů, jako byla parapsychologie, kosmobiologie, teorie světového ledu nebo už zmiňovaná árijská rasová teorie. Supranaturalistická obrazivost tak měla podle Kurlandera (a Taylora – pokud vezmeme v potaz jeho sociální obrazivost) nahradit do té doby majoritně racionální a instrumentální vysvětlení světa a jevů v něm, a lidé tak měli mít pocit, že „se dotýkají posvátných hodnot“. Kurlander vysvětluje, že díky přebrání velkého množství různých představ, idejí a konceptů (i protichůdných) do svých politických aktivit ze supranaturalistické obrazivosti se nacistům mohlo povést vytvořit takový prostor, ve kterém mohly být existující názory a hodnoty „vyvráceny, nahrazeny nebo ignorovány a zároveň mohly vzniknout pocit ideologické jednoty i tam, kde předtím žádná nebyla“ (s. 29).

Kniha má devět chronologicky řazených kapitol rozdělených do tří

částí. První tři kapitoly představují okultní milieu mezi Vídní, Berlínem a Mnichovem a jeho hlavní koncepty od ariosofie až po hraniční vědy jako antroposofii nebo parapsychologii; kapitoly trasují genealogii okultních skupin a jejich zakladatelů od von Lista až po transformaci Německé dělnické strany (DAP) do NSDAP a ukazují, jak NSDAP využívala supranaturalistickou obrazivost k posilování své pozice a prosazování své agendy. Druhou část knihy uvádí kapitola o domnělém obratu nacistů v jejich vztahu k okultismu, kterou někteří badatelé interpretovali právě jako odmítání okultismu. Nacisté skutečně proti okultistům vytáhli v roce 1941 v tzv. Akci Hess, jenže zejména proti těm „lidovým“ a „komerčním“, jako byli různí hadači budoucnosti a astrologové, kteří mohli režimu věštit neúspěch ve válce. Kurlander naopak ukazuje, jak „vědeckí okultisté“ – tedy různí hraniční vědci – měli velkou pozornost a podporu režimu. Navíc, nacismus podle Kurlandera svou ideologii stavěl na supranaturalistické obrazivosti, a proto nebylo možné odmítnout okultismus per se. Příkladem byly hraniční vědy či hraničně vědná etnologická *Výzkumná společnost německého dědictví předků* (Ahnenerbe), která pátrala nejen po důkazech árijského osídlení Německa či Tibetu, ale reinterpretovala například středověké čarodějnice coby germánské pohany, které uctívaly prastarý árijský kult slunce. Poslední část se zaměřuje na využívání

hraničních věd během války, jako bylo využívání astrologie k válečné propagandě, experimentování na lidech a přesídlování národů. Tyto a další hraničně vědné aktivity byly všechny motivovány a ospravedlňovány kombinací supernaturalistické obrazivosti, eugeniky, kolonialismu a evoluční teorie.

Rozsah knihy je výhodou i nevýhodou. Na jednu stranu kniha poskytuje skvělý úvod do problematiky vztahů mezi nacismem a okultismem díky obrovské historické i tematické šířce a detailnímu zaměření se na hraniční vědy. Na druhou stranu je škoda, že při tomto rozsahu autor opomněl ukázat některé zásadní předpoklady, na kterých ariosophie a celá nacistická

supernaturalistická obrazivost stála. Konkrétně formování árijské rasové teorie by si zasloužilo více pozornosti. Kdyby Kurlander věnoval větší pozornost roli biblického příběhu o stvoření světa a formování komparativní lingvistiky a mytologie, mohl by nově vysvětlit například koexistenci různých forem germánského pohanství a árijského „pseudokřesťanství“ v rámci nacistické ideologie. Svůj vytyčený cíl však práce splňuje. I kdy ve větší míře spíše jen originálně shrnuje předchozí bádání, staví částečně i na nových archivních materiálech. To však není slabina, protože Kurlander skutečně dal dohromady knihu, která může být skvělým úvodem do problematiky.

Pavel Horák (EÚ AV ČR, v. v. i., Praha)

Katarína Popelková. Vinohradnícke mesto v etnologickej perspektíve. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV; VEDA, vydavateľstvo SAV, 2021. 176 s. ISBN 978-80-224-1916-1

Slovenská etnologička Katarína Popelková sa venuje výskumu vinohradníctva a vinohradníkov v malokarpatských mestách takmer tridsať rokov. Monografia *Vinohradnícke mesto v etnologickej perspektíve* je preto logickým vyústením jej profesijného zamerania.

Ústrednou témou knihy sú vinohradnícke mestá Modra a Pezinok, kde má vinohradníctvo dlhoročnú

tradíciu. Jej cieľom je „sledovať vývoj charakteristík vinohradníckeho mesta, študovať procesy sociálnych transformácií v jeho prostredí, zachytiť ich nosné roviny, odhaliť momenty a aktérov ich dynamiky a pochopiť sociálnu logiku, ktorá môže ich priebeh ovplyvňovať“ (s. 9).

Už na tomto mieste anticipujem, že autorka napísala hodnotnú syntézu svojich poznatkov, pričom